

УДК 338.24:330.342+334.722.8.(477)

Доц. О.М. Свінцов – Дрогобицький
державний педагогічний університет ім. Івана Франка

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПЛЕКСУ СУСПІЛЬСТВА: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Проаналізовано основні засади та тенденції цивілізаційного досвіду формування структури освітнього комплексу суспільства у контексті їх реалізації у вітчизняній практиці. Закцентовано увагу на особливостях соціально-економічної основи власності на основні фактори виробництва освітніх послуг.

*Assist. prof. O.M. Svinzov – Ivan Franko Drohobyskyi
state pedagogical university*

The structure of the educational complex society: the world tendencies and the Ukrainian realities

It is analyses the general principles and tendencies of the civilization experience forming the structure educational complex society at the context of it realization in the national practice. It is accents attention into the generosities of the social-economical basic privacy at the general factors production of the educational services.

Вступ. Система освіти – загальнонаціональний інститут, що є найважливішим чинником економічного розвитку України і її господарського росту. Як факт економічного росту освіта, в кількісному і якісному відношенні, повинна відповідати відомим мінімальним вимогам у масштабах усього суспільства. Такий відомий мінімум може бути гарантований тільки централізованим фінансуванням. Отже, витрати на освіту потрібно формувати на національному рівні. Фактично ж, формування ресурсів по двох (уряд, місцеві органи) щаблях не забезпечує єдиного мінімального стандарту освіти і не дає стабільних джерел його фінансування. Теоретичні проблеми механізму функціонування закладів вищої освіти постійно перебували в центрі уваги економічної науки. Істотний внесок у з'ясування проблем фінансування освіти в перехідний період зробили: В. Врублевський, Г. Дмитренко, К. Корсак, М. Карлін, І. Каленюк, В. Луговий, І. Молчанов, В. Паламарчук, А. Чухно та ін. Науковий аналіз функціонування галузі освіти здійснено у працях В. Лагутіна, Й. Бескида, А.Г. Загороднього, А.С. Мороза, В.Я. Гуменюк, Г.І. Кіндрацької, С.Я. Зубілевич, В.С. Савчука, І.М. Ваховича та ін. [1-11].

Багато цікавих ідей з реформуванням механізму фінансування вищої освіти розроблено в працях багатьох західних науковців: МакМагона, Сачаропулоса, Фуллера та ін. Значний науковий інтерес для осмислення проблем фінансування освіти в перехідний період мають класичні моделі фінансування, розроблені Т. Шульцом, Г. Беккером, Дж.С. Міллем, М. Блаугом, М. Гліннестером, С. Меррітом, Г. Вільсоном та іншими відомими економістами Заходу.

Постановка завдання. Попри наявність значного масиву праць із загальних проблем механізму функціонування закладів вищої освіти та його фінансування, проблема структури освітнього комплексу суспільства в умовах динамічних змін у сфері освіти України вимагає повсякчас глибокого наукового обґрунтування. Недостатнє її дослідження в умовах усталення ринкових відносин, наявність багатьох дискусійних питань зумовили вибір теми, визначили мету та завдання пропонованої статті.

Результати. У Законі України "Про освіту" (Розділ II, стаття 28) система освіти складається із навчальних закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти. Структура освіти охоплює: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру, самоосвіту [12].

Структура світової вищої освіти є вкрай різноманітною, однак, класифікуючи, можна окреслити дві провідні тенденції:

Унітарна або єдина система, коли вищу освіту забезпечують університет чи відповідні до них заклади. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу входять тільки університети (частка інших вищих навчальних закладів становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з так званими "інтегрованими" університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

Бінарна або подвійна, система з традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на концепцію Гумбольдт-університету та на окремий не університетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, приймають чималу частину молоді. З європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Франція, Швейцарія та багато інших.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи освіти разом із розвитком сильного сектора вищої освіти не університетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття "університет", що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального європейського університету, – установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де значна увага приділяється індивідуальному навчанню.

Системи освіти розвинутих країн характеризуються процесами як диверсифікації, так і уподібнення (останнє зумовлено тенденціями мондіалізму: євроінтеграції, глобалізації тощо), що зумовлює потребу більш детального аналізу національних освітніх систем провідних країн Європи та Північної Америки.

Система освіти Великобританії має чи не найкращу славу у світі. У Великобританії діє 30 000 державних шкіл і 2 300 приватних (1 500 з яких – інтернати). Більшість державних шкіл (від 60 до 90 %) – змішані. Фінансування шкільної освіти у Великобританії здійснюється із держбюджету, школи одержують гранти від місцевої чи федеральної влади і самостійно ними розпоряджаються. Іноді початкові школи об'єднуються у так звані кластери для отримання статусу грантоуправителя. Розміри фінансування залежать від кількості учнів. У Шотландії більшість шкіл фінансується із суспільних фон-

дів, а в управлінні державними школами значну роль відіграють шкільні ради, в які входять батьки учнів даної школи. У приватних школах навчається 7 % усіх дітей шкільного віку Великобританії. Здібні діти можуть отримувати стипендію від школи або від держави. Діє особлива урядова програма для захоплення юних талантів, а розмір допомоги залежить від середньорічних доходів сім'ї. У Північній Ірландії діє 21 приватна школа, однак система стипендій для талановитих школярів відсутня.

Майже століття система вищої освіти Великобританії мала бінарну структуру. Проте з наданням у 1992 р. технічним інститутам статусу університетів ці дві ланки вищої освіти об'єдналися, тому для Британських університетів характерний високий рівень автономії. Загальне керівництво вищою освітою здійснює Міністерство освіти і науки, яке реалізує цю політику через ради університетських фондів Англії, Шотландії та Уельсу. У Великобританії нараховується 89 університетів і 70 інститутів, з яких 39 вважаються новими після Акту 1992 р. Найстаріші університети – Оксфордський (відкритий у XII ст.) та Кембриджський (XIII ст.). В Ірландії перший університет було відкрито в Дубліні у XIV ст. Коли в останні десятиліття нашого часу істотно зріс попит серед населення на економічні та бізнес-спеціальності, в ірландській системі після шкільної освіти – Tertiary – з'явилися десятки професійних дипломних програм, тривалістю від кількох місяців до декількох років.

Освітня система США поділяється на два сектори: державні і приватні заклади освіти. У сфері середньої освіти державні школи досить громіздкі, від 1 000 учнів і більше, де навчаються мешканці довколишніх районів, а з найбільш віддалених місць дітей привозить спеціальний шкільний автобус. У середині 70-х рр. XX ст. у США нараховувалося 18 000 початкових і середніх приватних шкіл, а на початок XXI ст. їх кількість становить коло 30 000 закладів. Загалом, у недержавному секторі навчається кожен десятий школяр Америки.

Вже на початок XX ст. розвиток установ американської вищої школи призвів до створення великих університетів, які стали основними осередками фундаментальної науки у США. Зараз в країні діє більш ніж 3 500 вищих навчальних закладів, куди входять, передусім, університети і коледжі. Американські вузи поділяють на державні і приватні. Перші утримують себе самі, а другі одержують підтримку штату. За формою фінансування більшу за чисельністю групу становлять приватні заклади, де джерелами надходжень є: оплата студентів за навчання, самофінансування вищих навчальних закладів, приватні пожертвування, спонсорство і тільки незначна частка йде із бюджету. Державні вузи фінансуються переважно із федерального та місцевого бюджетів. Намсамперед, штати надають своїм університетам посилену допомогу. Держава також фінансує значну частку наукових програм в університетах, утримуючи дво- і чотирирічні коледжі з майже 80 % всього контингенту студентів.

Структура закладів вищої освіти США має такий вигляд:

- заклади післясередньої освіти різного виду і напівпрофесійні школи з програмами тривалістю від 1-го до 3-х років і присудженням посвідчень низьких рівнів;
- місцеві і молодші коледжі з дворічними програмами, виконання яких дає змогу поступити на третій курс "бакалаврських" коледжів;

- коледжі вільних мистецтв, де викладають майже винятково загальні дисципліни і присуджують диплом бакалавра з домінуючим академічним та мінімальним професійним наповненням;
- загальноосвітні коледжі з присвоєнням диплома як бакалавра, так і магістра (програми охоплюють розвиваючі дофахові та поглиблюючі професійні частини);
- незалежні професійні школи з бакалаврським (іноді й магістерським) рівнем дипломів у сферах технології, мистецтв тощо;
- університети з правом підготовки докторів та усіма циклами навчання, які формують найбільш престижну групу вищих навчальних закладів. Сюди входять коледжі бакалаврського рівня, школи для навчання до рівня магістра і вище.

Вища освіта в США платна, плата за навчання висока, що зумовлює студентів поєднувати навчання з роботою. Вартість одного навчального року не є сталою і залежить від штату, рівня і престижності вищого навчального закладу, його приналежності до державного чи приватного сектора. Законом США про освіту (1938 р.) передбачено фінансову допомогу бідним студентам; крім того, діє система підтримки кращих студентів (стипендії, різноманітні гранти тощо). Загалом в Америці існує більш ніж 827 програм і фондів, згідних з різними міркуваннями матеріально допомагати студентам.

У світовому рейтингу систем вищої освіти Канада посідає сьоме місце після США, причому плата за навчання у 2-3 рази нижча. У Канаді більш ніж 30 % населення – це люди з вищою освітою. У Канаді існує детально опрацьована імміграційна політика, що враховує реальні потреби ринку робочої сили, тому талановиті іноземці, випускники канадських університетів поповнюють рівень зайнятості. Канада витрачає на систему національної освіти більше, ніж будь-яка інша країна, що входить до Організації економічного співробітництва і розвитку, – 7,1 % ВВП. Якість освіти у провідних університетах і коледжах країни висока, а канадський диплом має престиж в цілому світі. При цьому, освіта у Канаді абсолютно децентралізована і підлягає, згідно з конституцією, сфері виняткової юрисдикції провінцій. Загально канадських стандартів освіти не існує, немає федерального міністерства освіти. Кожна провінція самостійно визначає політику у цій сфері і бюджет на освітні потреби.

Середня освіта Канади всезагальна і безкоштовна, 95 % усіх дітей відвідує безкоштовні загальноосвітні школи, що субсидіюються платниками податків. Існують дві шкільні системи безплатної освіти – громадські та католицькі школи. Біля 6-8 % дітей навчаються у приватних платних школах, де вартість навчання сягає від 400 до 2000 \$ на місяць. Ці школи надзвичайно престижні і часто недоступні навіть заможним сім'ям. У Канаді нараховується близько 150 коледжів, що пропонують підготовку з різних предметів. Вартість навчання порівняно невисока – 1000-3000 канадських доларів за семестр.

Вищу освіту у Канаді дають університети та інші навчальні заклади, переважно технічні та гуманітарні коледжі. Їх субсидіюють провінційні та федеральні державні органи. Навчання в університетах платне, незважаючи на статус закладу – державний чи приватний. Плата за навчання висока – студенти сплачують за кожен курс (один предмет, один семестр) окремо, в середньому – 150 \$ за "unit". Всі курси різні, але переважно один курс коштує півтора "unit". Щоб закінчити університет за чотири роки, необхідно кожен семестр набирати

по 9 "unit"-ів. Аспіранти, скільки б курсів вони не брали, сплачують або 500 \$ (якщо курсів менше визначеної межі) або 1000 \$ за семестр. Навчання в магістратурі триває п'ять семестрів, у докторантурі – протягом семи семестрів, при цьому, якщо не захистився у вказаний термін, сплачуєш 400 \$ на семестр терміном до 5 років (магістр) або 7 років (доктор). Плата за навчання в аспірантурі, як бачимо, нижча, крім того, аспіранти переважно працюють в університетах, а їх наукові керівники виплачують їм стипендії за допомогу у наукових дослідженнях, посилають на конференції, курси тощо. Для канадців вартість навчання становить від 2,5 до 4 тис. канадських доларів за семестр. Це пов'язано з тим, що університети на 2/3 фінансуються за рахунок федерального бюджету, бюджетів провінцій та суспільних фондів. Однак, у середині 90-х рр. XX ст. внаслідок боротьби уряду із дефіцитом держбюджету, скоротились асигнації і значно зросла плата за навчання. У Монреалі, Торонто, Ванкувері та Оттаві вартість освітніх послуг становить 9-11 000 канадських доларів. На сьогодні у Канаді нараховується близько 100 університетів і майже всі вони – державні. Перший канадський франкофонний вуз, Universite Laval, було засновано ще у 1663 р., перший англomовний вуз було засновано у Фредериксоні у 1785 р. Усі університети входять до однієї із найстаріших недержавних організацій країни – Асоціації університетів і коледжів Канади (AUCC), що виступає з'єднувальною ланкою між університетами і урядом, розвиває міжнародні зв'язки і реалізує спільні освітні проекти. Професорсько-викладацький склад у більшості університетів має надзвичайно високу фахову підготовку. У престижних університетах кількість докторів наук перевищує 90 % загального складу викладачів, а в університетах York, Toronto, Guelph, McMaster, Waterloo – 95 %. В університетах існують чотири градації викладачів: лектор, помічник професора, асоційований професор, повний професор. Для професорів практикується система пожиттєвого найму. Канадські університети володіють сучасною матеріально-технічною базою і лабораторним устаткуванням, мають гарно укомплектовані бібліотеки, користування якими для студентів – безкоштовне. Надаються й інші послуги: спортивні будівлі, центри відпочинку, автомобільні стоянки, комп'ютерні лабораторії тощо. Статистика засвідчує, що канадська університетська наука з року в рік створює щорічно 150-200 тис. робочих місць.

Сучасна система німецької освіти має такі рівні: початкова школа (4 роки) – середня школа (8-річне реальне училище або 9-річна гімназія) – вища школа (університети, педагогічний вищий навчальний заклад, вища школа мистецтв або вищий технічний навчальний заклад). Після об'єднання у 1992-93 навчальному році в Німеччині стало 318 закладів вищої освіти різного рівня: 91 звичайний та один загальноосвітній університети, 11 педагогічних, 19 теологічних, 43 мистецьких і 153 технічних та спеціалізованих ВНЗ. До недержавного сектора належать 6 університетів, 17 теологічних закладів, 2 мистецьких коледжі, 35 вищих фахових шкіл. Усі заклади вищої освіти поділяють на такі групи:

- університети (класичні, технічні, загальноосвітні та спеціалізовані заклади університетського рівня – вищі педагогічні, теологічні та медичні школи);
- вищі фахові школи зі спеціалізованою фаховою підготовкою, готують спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту;
- вищі школи (коледжі) мистецтв і музики.

Університети – основа системи вищої освіти Німеччини. Вони мають класичну структуру і завдання: відповідають за наукові дослідження, навчання, підготовку кадрів вищої кваліфікації, готують докторів наук. Найкрупніші західнонімецькі університети і технічні університети знаходяться у Мюнхені, Кельні, Монстері, Гейдельберзі, Гамбурзі. Із східнонімецьких університетів можна відзначити технічний університет Фрайберха, Університет Грайфвольда і Університет ім. Гумбольдта в Берліні, Технічний університет в Дрездені. Після об'єднання Німеччини уряд щорічно виділяє значні кошти на підтримку університетів, передусім, Східної Німеччини, а тому у теперішній час матеріально-технічне забезпечення багатьох із них навіть краще, ніж у Західних. Педагогічні вищі школи готують учителів для нижчих рівнів освіти та спеціалізованих шкіл. Вищі фахові школи відіграють важливу роль, готуючи спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо. Музичні і мистецькі вищі школи готують фахівців з усіх видів мистецтв і музики, включаючи музикологію, історію мистецтв тощо.

Сьогодні для вищої освіти Німеччини характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно відбувається конференція міністрів освіти земель, є також Спілка ректорів ВНЗ. Вищі навчальні заклади фінансуються землями на 94 %, центром – на 6 %. Близько 7,8 % фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки. Загалом, вища освіта у Німеччині на 90 % державна, через що кількість студентів у вищих навчальних закладах щорічно збільшується на 40 %.

Окрім уже названих університетів та технічних університетів, у Німеччині існують ще такі типи вищих навчальних закладів як гезамт-хохлуше та фах-хохлуше. У вищий навчальний заклад типу фах-хохлуше поступають студенти, які хочуть отримати не стільки теоретичні, скільки практичні навички із вибраної спеціальності. П'ять найбільших фах-хохлуше знаходяться у Кельні, Мюнхені, Гамбурзі, Ахені, землі Райнланд-Пфальц. Фах-хохлуше готують студентів безпосередньо для практичної господарської діяльності (інженерні науки, економіка, агрономія тощо). Навчаючись у фах-хохлуше, студенти працюють над проектами, вирішують конкретні ситуації реального життя, у дипломних роботах аналізують завдання із особистої виробничої практики. Гезамт-хохлуше – це об'єднані вищі школи, що являють собою своєрідне поєднання усіх типів вузів. Найкрупніші гезамт-хохлуше у Німеччині два: один знаходиться у землі Гессен, а другий – у Північній Рейн-Вестфалії.

У системі вищої освіти Німеччини існує чотири категорії викладачів: професор, асистент, науковий працівник і викладач спеціальних дисциплін (іноземних мов, спорту тощо). Функції перших двох виконують доктори, але професор повинен мати чималий досвід і обирається за національним конкурсом. Науковий працівник мусить мати вищу освіту, виконувати наукові дослідження і проводити практичні заняття зі студентами. Увесь викладацький склад має статус державних службовців. Викладачі університетів витрачають на наукову роботу приблизно 1/3 робочого часу. У 1998 р. німецький уряд розпочав реформування освітньої системи, щоб привести її у відповідність до рівня міжнародних стандартів. У межах цієї реформи була утверджен-

на нова форма оплати праці викладачів. Якщо раніше професор мав посаду, був державним службовцем, з високою гарантованою зарплатою і з правом на істотні соціальні пільги, то після реформи рівень зарплати викладача прямо став залежати від кількості студентів, що відвідують його лекції, від основного та додаткового дослідницького навантаження, від оцінок, які отримують його студенти. Ще одна проблема у диференціації зарплати – це нижчий на 11,5 % рівень зарплати викладача східнонімецького вузу від його колеги із заходу. З метою нормалізації ситуації уряд, починаючи із 2002 р., намагається скорочувати різницю до 10 %.

Німеччина підписала основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання закордонних кваліфікацій.

Освітня система Франції, зокрема, вища освіта, представлена 453, переважно монодисциплінарними, вищими навчальними закладами, серед яких – 78 університетів. 25 % студентів навчається у приватному секторі, який налічує 5 університетів і більшість спеціалізованих закладів вищої освіти. Близько 2/3 студентів країни навчаються у державних університетах – великих закладах з десятками тисяч студентів, що мають адміністративну і наукову ради, раду викладачів і студентів, якими керує президент.

Вища освіта Франції поділена на два сектори: один – "відкритий", а другий – "закритий". "Відкритими" вважають переважно університети, де вступ зводиться до простого запису на навчання та сплату символічної суми на витрати канцелярії. У "закритій" системі домінують не університетські заклади, зарахування у які проводиться за жорстким вибором при кількох претендентах на одне місце. Навчаючись в останньому класі ліцею, учень може звернутися до ради "закритого" закладу з проханням на основі подання вирішити питання вступу до такого закладу із селективним зарахуванням:

- підготовчих класів, які інтенсивно готують до вступу через жорсткий конкурс у популярні у Франції Вищі Школи;
- університетського технологічного інституту, для отримання через два роки технологічного диплома, що є насамперед професійною і вигідною для успіху на ринку праці кваліфікацією;
- секції вищих техніків, з виходом через два роки на посвідчення "вищого техника";
- спеціалізованої (вищої) профшколи.

Вищі Школи готують державних службовців і гарантують випускникам постійне місце роботи, надаючи ґрунтовну освіту. Вищі Школи вважаються кращим досягненням національної системи освіти Франції, хоча абсолютна більшість абітурієнтів записується у відкриті університети.

Система освіти Іспанії має таку структуру:

- дитяча освіта, до шести років;
- початкова освіта (з 6-и до 12-ти років) обов'язкова;
- середня обов'язкова освіта, що поділяється на два цикли: перший цикл – 12-14 років, другий – 14-16 років;

Після завершення середньої освіти молодь має змогу продовжити навчання у системі вищої освіти. В Іспанії існують спеціальні центри, де є можливість скласти іспити на ступінь. Це школи, Інститути, Центри професійної підготовки тощо.

Згідно з іспанським законодавством тільки університети можуть надавати вищу освіту. До складу іспанських університетів входять чотири типи навчальних підрозділів:

- університетські факультети – вищі навчальні заклади, де вивчають не технічні теоретичні дисципліни;
- вищі технічні училища, що мають технічну орієнтацію;
- університетські школи, що мають визначену професійну орієнтацію і здатні довести студента тільки до першого ступеня вищої освіти;
- університетські коледжі, які також здійснюють навчання тільки за програмами першого рівня.

Загалом, в Іспанії діє 52 університети, тільки 7 з яких – недержавні. В університетах навчається 98 % студентів. Університети відрізняються між собою не тільки за профілем дисциплін, що викладаються, але за кількістю ступенів, тобто, за рівнем одержуваної кваліфікації. Найдавніший вуз – Університет Саламанки, заснований у 1218 р.

Іспанські університети поділяють на три категорії:

- держані (їх найбільше – 43);
- приватні (їх тільки три);
- духовні, або такі, що перебувають під опікою церкви.

До сектора не університетської вищої освіти входять інститути, що видають два види дипломів, А і Б: А – еквівалентний до університетських (за умови виконання програм, подібних до університетських); Б – нижчий від університетських, що передбачає засвоєння простіших програм мистецьких фахів.

Різниця у вартості навчання істотна: від 3000 до 10 000 \$ США у приватному вищому навчальному закладі, і 700-1000 \$ США – у державному. Одержувати стипендію в Іспанії майже нереально, оскільки чимало вузів не в змозі оплачувати навчання. Вартість навчання у державному університеті охоплює: заняття, користування університетською бібліотекою (тільки незначна плата на придбання читачього квитка), комп'ютерами, лінгафонними кабінетами, лабораторіями, підручниками, монографіями та іншою навчально-методичною літературою. Вартість магістратури – від 1000 до 7000 \$ в рік.

Професорсько-викладацький склад вищих закладів освіти Іспанії поділяють на чотири категорії: професори, виконувачі обов'язків професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Професор повинен мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повинні мати звання доктора, тільки для викладачів-асистентів достатньо повного диплома університету чи еквівалентного вищого закладу освіти, однак, для отримання права на роботу вони становлять ще професійний іспит. Уряд та Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня, це, зокрема, стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо.

IV. Висновки Структура національних освітніх систем провідних країн світу, розглянута вище, має ту закономірність, що з точки зору соціально-економічної основи власності на основні фактори виробництва освітніх послуг – вона є двосекторною, включаючи державний та приватний сектори освіти. Домінація та розмір того чи іншого сектора залежить від типу економічної

системи країни та сили інституту національної історичної традиції: якщо у католицько-консервативній Іспанії переважає державна система освіти, то у традиційно ринково-ліберальних суспільних формаціях англосаксонського світу приватний сектор якщо не переважає кількісно, то має незаперечний престиж. Двосекторною за формою власності інститутів освіти є освітній комплекс України.

Модернізація держави, формування громадянського суспільства вимагають, щоб система освіти формувала свідомого громадянина, що ефективно бере участь у демократичних процесах, які заперечують силові методи вирішення політичних і соціальних конфліктів всередині країни. У цьому контексті пріоритетними орієнтирами для освіти особистості стають: здатність до самоорганізації, уміння відстоювати свої права, брати участь у діяльності і створенні суспільних об'єднань; толерантність, уміння вести діалог, шукати і знаходити змістовні компроміси; правова культура, знання основних правових норм і уміння використовувати можливості правової системи держави. Щоб виконати ці вимоги, необхідно забезпечити відкритість системи освіти різноманітним впливам з боку суспільства, держави й економіки при збереженні її внутрішньої цілісності і підтримку високих академічних стандартів.

Література

1. **Каленюк І.С.** Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. – К.: ТОВ "Кадри", 2001. – 326 с.
2. **Каленюк І.С.** Економіка освіти. – К.: Знання України. – 2005. – 326 с.
3. **Лагутін В.Д.** Фінансові проблеми платного навчання студентів у державних вищих закладах освіти// Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ Волин. ДУ ім. Лесі Українки, 1997. – С. 355-360.
4. **Лагутін В.Д.** Адаптація фінансів вищої школи до умов ринку// Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика: Зб. наук. праць. – Луцьк, 1996. – С. 249-258.
5. **Бескид Й.** Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку// Фінанси України. – 2003, № 2. – С. 103-106.
6. **Бескид Й.М.** Питання створення нового механізму господарювання в системі вищої школи// Фінанси України. – 1997, № 1. – С. 27-31.
7. **Загородній А.Г., Мороз А.С.** Кошторис надходження та використання коштів за надання ВЗО платних послуг у сфері освітньої діяльності// Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ Волин. ДУ ім. Лесі Українки, 1998. – С. 364-366.
8. **Гуменюк В.Я., Кіндрацька Г.І.** Реформування фінансів вищих закладів освіти// Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ Волин. ДУ ім. Лесі Українки, 1997. – С. 406-410.
9. **Зубілевич С.Я.** Контроль госпрозрахункової діяльності державних вищих навчальних закладів// Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ Волин. ДУ ім. Лесі Українки, 1997. – С. 412-415.
10. **Савчук В.С.** Фінансові проблеми вищої школи в Україні// Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ Волин. ДУ ім. Лесі Українки, 1997. – С. 388-392.
11. **Вахович І.М.** Соціально-економічні аспекти фінансування вищої школи Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні: Зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ Волин. ДУ ім. Лесі Українки, 1999. – С. 501-505.
12. **Освіта в Україні.** Нормативна база. – К.: КНТ, АТІКА, 2004. – 492 с.